

E. NEKRASAS

ANALIZĖS SAMPRATA LOGINIO EMPIRIZMO FILOSOFIJOJE

Svarbiausias loginio empirizmo doktrinos elementas yra filosofijos (loginiai empiristai patikslintų: „mokslinės filosofijos“) metodo samprata.

Kaip žinome, filosofijos metodo mokslškumo problema iškilo XVII amžiuje, pradėjus sparčiai vystyti eksperimentiniam gamtos mokslui bei matematikai, vis labiau diferencijuojantis filosofiniams ir specialiesiems moksliniams tyrinėjimams. Gamtos ir tikslųjų mokslų pasiekimai bei visuotinai pripažintų filosofijos rezultatų stoka sąlygojo požiūrį, kad filosofija galės sėkmingai plėtotis tik pertvarkius jos metodą, kitaip sakant,— panaudojus joje matematikos arba eksperimentinės gamtotyros metodą¹.

Realizuoti šią filosofijos metodo pertvarkymo programą viena iš pirmųjų ėmėsi racionalistinė metafizika, užsibrėžusi matematizuoti (geometrizuoti) filosofiją. Nesėkmingi šio naivoko mėginimo rezultatai paskatino vokiečių klasikinės filosofijos atstovus ieškoti tokio filosofijos metodo, kuris dėl specialiųjų mokslų specifikos juose nebuvo taikomas. Šios paieškos paskatino sukurti transcendentalinę ir dialektinę logiką.

Empiristai, skirtingai nuo I. Kanto ir G. Hėgelio, nemėgino kurti visiškai naujo filosofijos metodo. Empirizmo raidoje pastebimos dvi pagrindinės filosofijos metodo koncepcijos. Tai filosofijos kaip patyrimo *analizės* koncepcija ir filosofijos kaip specialiųjų mokslinių tyrinėjimų rezultatų *syntezės* koncepcija.

Specialiųjų mokslinių tyrinėjimų rezultatų *syntezės* koncepcija aptinkama iš esmės tik ankstyvajame pozityvizme. Tačiau net ir čia ji nebuvo visuotinai pripažinta. Dž. St. Milis, skirtingai nuo O. Kanto ir H. Spenserio, svarbiausia laikė analitinę filosofijos funkciją, tvirtindamas, kad filosofijai reikia rūpintis ne mokslo žinių apibendrinimu, o patyrimo duomenų sisteminimo taisyklių tyrimu. Po to, kai paaiškėjo, kad nauji gamtotyros faktai ir naujos jos teorijos yra nesuderinamos su O. Kanto ir H. Spenserio pateikta *synteze*, absoliutizuojančia tam tikroje

¹ 2г.: *Философия и наука.*— М., 1972, с. 182.

mokslo vystymosi stadijoje atsiradusį pasaulėvaizdį, empirizme galutinai įsigalėjo analitinė filosofijos metodo koncepcija.

Sios koncepcijos, kurią nuosekliausiai realizavo analitinė filosofija, ištakos glūdi klasikiniame Dž. Loko ir D. Hiūmo laikų empirizme. Empirizmo filosofijos raidoje, keičiantis analizės objekto sampratai ir analitinių procedūrų pobūdžio aiškinimui, ši koncepcija keitė savo formą. Ypač ji pasikeitė pirmajame šio amžiaus dešimtmetyje. Loginio atomizmo filosofijoje vieninteliu tiesioginiu filosofinio tyrimo objektu imta laikyti kalbą. B. Raselas bene pirmasis pritaikė ir naują, loginį, šio objekto analizės metodą.

Loginės analizės metodo genėzė glaudžiai susijusi su matematinės logikos raida². Jos, kaip ir paties loginio atomizmo filosofijos ypatybių, plačiau nenagrinėsime. Tačiau norėtume atkreipti dėmesį, kad loginis atomizmas yra labai specifiška empiristinės filosofijos atmaina. Tiek nagrinėjamų problemų pobūdžiu, tiek jų nagrinėjimo būdu jis labai skiriasi nuo klasikinio empirizmo. Loginis atomizmas artimiausias D. Hiūmo fenomenalistiniam empirizmui, tačiau juos, be kita ko, skiria tai, kad loginio atomizmo dėmesio centre yra loginė ir ontologinė, o negnoseologinė (ir moralinė) problematika. Šiuo požiūriu loginis empirizmas artimesnis klasikinio empirizmo tradicijai, nes jį domina ne ontologiniai, o metodologiniai irgnoseologiniai klausimai. Tirdami šiuos klausimus, loginiai empiristai rėmėsi daugeliu kalbos filosofijos principų, suformuluotų ir išvystytų loginių atomistų, tačiau kalbos struktūros jie nelaikė priemone pasaulio struktūrai atskleisti.

Nors loginio atomizmo filosofija labai savita, jos atstovai aiškiai suvokė ne tik savo pažiūrų ir klasikinio britiškojo empirizmo idėjinį giminingumą, bet ir savo taikomo tyrimo metodo ryšį su tradiciniu empiristinėsgnoseologijos patyrimo struktūros ir sudėtingų idėjų turinio analizės metodu. Analizės metodų perimamumui suvokti mažai trukdė netgi tai, kad analizės objektas klasikiniame empirizme buvo kitas, o pati analizė neretai įgaudavo destruktivios kritikos pobūdį. D. Hiūmo pateikta priežastingumo, Dž. Berklio — materializmo ir Dž. Mūro — idealizmo kritika loginiams atomistams funkcionavo kaip klasikiniai, nors loginiu požiūriu nepakankamai tikslūs, analizės pavyzdžiai³. Nors klasikinė empiristinė „ideologija“ buvo visų pirma genetinė idėjų teorija, kurią jos kūrėjai laikė mokslo apie žmogaus prigimtį prolegomenais, ji, kaip pagrįstai nurodo M. Kiselis, „buvo analitinio pobūdžio: jos esmę sudarė <...> sąmonės vaizdo suskaidymas į paprasčiausius elementus, iš kurių kombinacijų buvo gaunamos (buvo stengiamasi gauti) aukštesniųjų laipsnių abstrakcijos <...>“⁴ B. Raselą nuo D. Hiūmo ir kitų klasikinio empiriz-

² Zr.: Козлова М. С. *Философия и язык.* — М., 1972.

³ Zr.: Урмсон J. O. *Philosophical Analysis: Its Development between the two World Wars.* — Oxford, 1956.

⁴ Киссель М. А. Судьба старой дилеммы: Рационализм и эмпиризм в буржуазной философии XX века. — М., 1974, с. 92.

mo atstovų labiausiai skyrė tai, kad sąmonės formų tyrimą jis pakeitė kalbos formų tyrimu ir, pritaikęs matematinės logikos aparatą, suteikė analizei šiuolaikinę adekvačią formą.

Viena iš aplinkybių, tiesiogiai paveikusių analizės formos pakitimą, buvo nevaisingumas tradicinės empiristinės gnoseologijos, kurioje idėjų tyrimas dažnai virsdavo samprotavimais apie sunkiai identifikuojamas esybes, o pagrindiniu sąmonės tyrimo metodu buvo laikoma introspekcija. Antroji aplinkybė buvo matematinės logikos, kaip naujo analizės instrumento, raida ir galutinė logikos depsiologizacija (G. Fregės ir E. Huserlio darbai). Trečioji — XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje išaugęs susidomėjimas kalbos vaidmeniu kultūroje, sąlygojęs ne tik loginių ir filosofinių, bet ir lingvistinių kalbos tyrinėjimų plėtotę. (Atkreipsime dėmesį į analitinio ir struktūralistinio kalbos tyrinėjimo bendrus bruožus: požiūrį į kalbą kaip sistemą, struktūros ir genezės klausimų priešstatymą, antimentalizmą.)

Loginės analizės metodui paplisti filosofijoje didelę reikšmę turėjo XIX ir XX amžių sandūroje prasidėjusi mokslo revoliucija. Tiesa, empiristinės filosofijos ir gamtotyros sąveika tuo laikotarpiu buvo gana komplikuota.

Antai empiristinė absoliučios erdvės ir laiko sąvokų kritika buvo vienas iš reliatyvumo teorijos atsiradimo veiksmų. Kita vertus, empiristiniai principai, taikomi kitokių konceptualinių darinių, pavyzdžiui, atomo sąvokos, analizei, duodavo visai kitokį, negatyvų, rezultatą.

Yra žinomas toks paaiškinimas, kodėl empiristai nesugebėjo suvokti atomistikos idėjų reikšmės ir adekvačiai jų interpretuoti. Esą empirizmas susiformavo toje mokslo raidos stadijoje, kurioje svarbiausi buvo empiriniai, o ne teoriniai tyrimo metodai. Todėl empirizmas nesugebėjo tinkamai analizuoti konceptualinį aparatą mokslo, pasiekusio aukštą teorizacijos lygį⁵.

Šiame paaiškinime sumenkinamas, mūsų nuomone, I. Niutono laikų gamtotyros teorizacijos lygis. Negalima empirizmo laikyti ir paprastu empirinio tyrinėjimo metodo epifenomenu. XX amžiuje, kuriantis sudėtingoms mokslo teorijoms, jis pasirodė sugebęs dinamiškai vystytis ir taip transformuotis, kad tokie teoretikai, kaip A. Einšteinas ir N. Boras, galėjo laikyti jį visiškai respektabiliu. Jiems atrodė, kad empirizmas remiasi sveikais principais, todėl gali, taikydamas loginės analizės metodą, padėti pertvarkyti teorinius ir metodologinius mokslo pagrindus. Tokį pertvarkymą diktavo būtinumas įveikti gamtotyros krizę, kuri buvo antroji mokslo revoliucijos pusė.

XX a. empiristai (tiksliau, loginiai empiristai) prasidėjusioje mokslo revoliucijoje tikėjosi suvaidinti ne mažesnę vaidmenį, negu kitados buvo suvaidinęs F. Bekonas. Jie pratęsė F. Bekono metodologinių tyrinėjimų tradiciją. Tačiau jie nagrinėjo kitas problemas,— būtent tas, kurias nau-

⁵ Zr.: Швырев В. С. Теоретическое и эмпирическое в научном познании.— М., 1978.

joji mokslo revoliucija padarė ypač aktualias. Savo uždaviniu loginiai empiristai laikė, kaip žinome, ne naujų žinių gavimo metodų kūrimą, o turimų žinių, kalbos, kuria jos reiškiamos, analizę. Toks metodologinių tyrinėjimų krypties pakitimas iš dalies paaiškinamas mokslo žinių sudėtingėjimu, pavaizdumo mažėjimu, empirinių mokslų matematizavimu. Abstrakčių teorinių sąvokų ir sudėtingų teiginių prasmės aiškinimą loginiai empiristai pagrįstai laikė svarbia tolesnės mokslo raidos sąlyga (kitas dalykas, kad jie nesugebėjo teisingai išspręsti prasmės problemos). Konstatavus, kad indukciniai Bekono—Milio metodai nėra pakankamas mokslo žinių sistemos konstravimo pagrindas ir kad visi mėginimai algoritmizuoti mokslo žinių gavimo procedūrą yra nesėkmingi, atrodė natūralu imtis mokslo kalbos analizės. Tyrimą klausimų, susijusių su mokslininkų kūrybine veikla, visų pirma su hipotezių kėlimu, loginės analizės metodo adeptai maloniai perleido psychologams,—loginės analizės metodas atrodė tinkas tik mokslo kalbos struktūrai, o ne dinamiškai tirti.

Kas sudaro šio metodo esmę? Gvildendamas analitinės filosofijos prigimties klausimą, A. Bogomolovas tvirtina, kad analizė yra „mokslinės kalbos ir įprastinio mąstymo teiginių loginių, semantinių, sintaksinių ryšių, atsispindinčių kalboje, išaiškinimas ir minėtų teiginių mokslinio prasmingumo nustatymas“⁶. Mūsų nuomone, šią formuluotę reikėtų patikslinti, nes A. Bogomolovas nepakankamai aiškiai skiria loginę analizę nuo lingvistinės, praktikuojamos lingvistinėje filosofijoje. Norint skirti loginę analizę nuo lingvistinės, nepakanka diferencijuoti jų objektus.

Loginę analizę derėtų apibūdinti kaip loginių priemonių panaudojimą siekiant nustatyti samprotavimų priimtinumą, teiginių prasmingumą ir patikslinti sąvokų prasmę. Loginė analizė reiškia sąvokų, teiginių (taip pat jų sistemų) ir samprotavimų racionalią, loginę *rekonstrukciją*, jų performulavimą, vertimą į kalbą, kuri loginiu ir filosofiniu požiūriu yra (arba laikoma) tinkamesnė (nes yra paprastesnė, tikslesnė, vienareikšmiškesnė ir empiriškesnė) negu kalba, kuria iš pradžių buvo formuluota analizuojama išraiška ar samprotavimas. Po tokio vertimo išaiškėja ne tik sintaksiniai ir semantiniai teiginių ryšiai, bet ir jų vidinė struktūra.

Šie patikslinimai gali pasirodyti pedantiški. Tačiau jie yra būtini. Jų reikšmė paaiškėja nagrinėjant klausimą, kodėl loginės analizės filosofijos, t. y. loginio atomizmo ir loginio empirizmo, šalininkai laikė savo analitinę veiklą (teorijų jie, kaip žinome, nenorėjo kurti) moksline veikla tikra to žodžio prasme.

Empiristinė ankstesnių amžių filosofija, jų nuomone, nebuvo mokslinė, nors joje ir buvo taikomas analizės metodas: analizės metodo mokslškumas priklausęs nuo to, kas yra analizuojama ir kaip analizuojama. Idėjų analizė (Dž. Lokas) ar patyrimo purifikacija (R. Avenarijus), B. Raselo ir R. Karnapo požiūriu, nebuvo mokslinė veikla. Kas kita loginė kalbos analizė — ji esanti grynai mokslinio pobūdžio.

⁶ Богомолов А. С. Английская буржуазная философия XX века.— М., 1973, с. 167—168.

Šį teiginį loginės analizės filosofijos šalininkai pagrindė dviem argumentais. Pirma: loginė analizė yra mokslinė veikla todėl, kad ji atliekama taikant formaliosios logikos, t. y. specialaus mokslo, priemones. Formalioji (matematinė) logika, skirtingai nuo transcendentalinės ar dialektinės, yra ne filosofijos, o specialiųjų mokslų raidos rezultatas.

Antrasis argumentas toks: loginės analizės rezultatai yra tapaciai teisingi teiginiai (tautologijos), t. y. tokie teiginiai, kurių prigimtis iš esmės yra tokia pati, kaip ir specialaus mokslo — matematikos — teiginių. Šis argumentas, labai reikšmingas loginės analizės formavimosi laikotarpiu, retai beprisimenamas. Paaiškinti, kodėl taip yra, nesunku. Mūsų amžiaus viduryje tuometinei loginės analizės filosofijos formai — loginiam empirizmui — įgijus mokslo filosofijos pobūdį, o terminui „logika“ tapus daugiareikšmiškesniam ir neapibrėžtesniam, negu B. Raselo ir A. Vaithedo „Principia Mathematica“ sistemos viešpatavimo laikais, mėginimas interpretuoti mokslo filosofiją, netgi vadinančią save mokslo logika, kaip tautologijų sistemą būtų absurdiškas. Tačiau, aiškinant loginės analizės metodo prigimtį ir loginio empirizmo ištakas, būtina atkreipti dėmesį, jog šio metodo kūrėjai tikėjosi gauti tapaciai teisingus teiginius, kurių griežtas mokslinis pobūdis nekels abejonių. Loginės analizės filosofijos šalininkai nuoširdžiai (nors ir klaidingai) tikėjo, kad vykdo revoliuciją filosofijoje — pertvarko ją į tikslų mokslą, panašų į matematiką.

Panagrinėkime klasikiniu tapusį B. Raselo loginės analizės pavyzdį. Teiginys A: „Dabartinis Prancūzijos karalius yra plikas“, dėl savo neaiškumo ir neapibrėžtumo keliantis loginių ir filosofinių problemų, pertvarkomas į neproblemišką (aiškiai klaidingą) teiginį B: „Egzistuoja (vienintelis) x toks, kad x yra dabartinis Prancūzijos karalius ir x yra plikas“ (šį teiginį, aišku, galima visiškai formalizuoti). Kaip reikia, B. Raselo požiūriu, aiškinti teiginio A pertvarkymą į teiginį B?

Aiškinant teiginių A ir B santykį, nepakanka konstatuoti, kad analizuojamam teiginiui A buvo priskirtas *kažkoks* kitas teiginys B. Analizės tikslas — nustatyti tikrąją teiginio A prasmę. Šią prasmę kaip tik ir aiškina teiginys B. Vadinasi, abu teiginiai prasmės požiūriu turi būti ekvivalentiški. Tokį pertvarkymą reikia laikyti ekvivalentiniu pertvarkymu, o teiginį $A \equiv B$ — tautologija, kitaip tariant, ne sintetiniu, o analitiniu teiginiu. Loginės analizės, kaip mūsų minčių (teiginių) praskaidrinimo, rezultatas yra analitinės žinios, kurių prigimtis tokia pati, kaip matematikos žinių. Jos yra ne faktinio, o formalaus pobūdžio.

Dž. Mūras suformulavo vadinamąjį analizės paradoksą. Jeigu išraiška, kuria pakeičiame analizuojamą išraišką, yra pastarajai lygiavertė, tai jos abi turi būti vienodai neapibrėžtos. Tokią analizę reikėtų pripažinti netikslinga. Tarus priešingai, t. y. kad viena iš jų nėra lygiavertė kitai, analizę reikėtų pripažinti klaidinga. Tačiau loginės analizės filosofijos šalininkai neteikė principinės reikšmės šiam paradoksui, manydami, kad du teiginiai gali būti ekvivalentiški, nepaisant to, kad vienas yra

aiškesnis už kitą. Vėliau, atsisakius analizės, kaip ekvivalentiško pertvarkymo, koncepcijos, šis paradoksas iš viso prarado aktualumą.

Loginė analizė reiškia kalbinių išraiškų racionalią rekonstrukciją. Tačiau tai nėra vienintelė galima kalbos analizės koncepcija. Konkrečiai analizę galima traktuoti kaip priemonę realiai kalbos vartosenai *aprašyti*. Tokios analizės rezultatai būtų sintetinio pobūdžio teiginiai. Tai būtų teiginiai, aprašantys faktus, tiesa, ne fizinius, o lingvistinius. Lingvistinėje filosofijoje šeštajame dešimtmetyje įsigalėjo tokia analizės samprata: analize imta laikyti kalbos natūralios vartosenos, faktinio kalbos funkcionavimo aprašymą. Loginiam empirizmui, kaip ir visai loginės analizės filosofijai, tokia analizės samprata buvo svetima.

Analizės, kaip ekvivalentiško pertvarkymo, koncepcija rudimentų forma dar aptinkama programiniame M. Šliko 1930 metų straipsnyje „Filosofijos posūkis“⁷. Tačiau vėliau ji buvo modifikuota. Svarbiausiu analizės uždaviniu penktajame dešimtmetyje imta laikyti eksplikaciją, t. y. „neapibrėžtos ar nepakankamai tikslios sąvokos, vartojamos kasdieniame gyvenime ar vartotos ankstesnėje mokslo ar logikos vystymosi stadijoje, patikslinimo ar veikiau jos pakeitimo nauja, tikslesne, sąvoka“⁸ procedūrą.

Kaip minėjome, loginiame empirizme kalbos loginė analizė buvo laikoma ne pasaulio struktūros tyrimo instrumentu, kaip loginiame atomizme, o mokslo žinių struktūros išaiškinimo priemone. Savo raidoje loginis empirizmas asimiliavo daug tradicinių gnoseologinių bei metodologinių problemų ir, pamažu prarasdamas kalbos logikos pobūdį, virto mokslo filosofija. Tiesa, mokslo kalbos savybių tyrimui jis skyrė daug dėmesio.

Problemų, sprendžiamų remiantis loginės analizės metodu, pakitimas, palyginti su loginio atomizmo filosofija, susijęs su Vienos būrelio, buvusio loginio empirizmo judėjimo organizaciniu centru, sudėtimi, su jo narių kvalifikacija bei interesais.

Beveik visi Vienos būrelio nariai turėjo specialųjį, ne vien filosofinį išsilavinimą. Juos siejo naujos, formalios logikos filosofinės reikšmės supratimas, neigiamas požiūris į tradicinę spekuliatyvinę filosofiją ir patyrimo, kaip gamtamokslinių žinių pagrindo, lemiamo vaidmens pažinimo procese pripažinimas. Loginio empirizmo judėjimą konsolidavo jo tikslas, kuris sąlygojo loginio empirizmo populiarumą tarp gamtotyrininkų. Šis tikslas — tai sukūrimas vieningo, unifikuoto mokslo, apimančio visas žinias apie pasaulį, neskaidomo į atskiras, menkai susijusias ar visai nesusijusias disciplinas.

Padėti pasiekti šį tikslą turėjo loginės analizės metodas. Remdamiesi šiuo metodu, loginiai empiristai tikėjosi išspręsti du uždavinius: pašalinti iš mokslo metafizinius elementus ir nustatyti empirinio mokslo sąvokų bei teiginių tikrąjį turinį⁹.

⁷ Zr.: Schlick M. Die Wende der Philosophie.— Erkenntnis, 1930, Bd. 1, Hf. 1.

⁸ Карпан P. Значение и необходимость.— М., 1959, с. 37.

⁹ Zr.: Joergensen J. The Development of Logical Empiricism.— Chicago, 1951, p. 4.

Tiesą sakant, loginiai empiristai, kaip filosofai (o ne konkrečių mokslų specialistai), tiesiogiai nesirengė kurti unifikuoto mokslo. Jų uždavinys buvo sudaryti sąlygas šiam tikslui pasiekti. Jų nuomone, tam būtina nustatyti kalbos, galinčios užtikrinti mokslo vienybę, savybes arba (iš esmės tai yra tas pats) tokią kalbą sukurti. Tokia kalba turinti užtikrinti ne tik mokslo vienybę, bet ir jo žinių patikimumą bei tikslumą.

Loginių empiristų nuomone, galima (nors ir su tam tikromis išlygomis) sakyti, kad XVIII a. ir XIX a. pradžioje toks vieningas mokslas buvo. Tuo metu jo vienybę garantavo I. Niutono mechanika, viešpataujanti gamtotyroje. Tačiau po mechanizmo metodologinės programos žlugimo mokslo (gamtotyros) vienybė buvo prarasta. XIX a. pabaigos—XX a. pradžios mokslo revoliucija tik pagilino jau anksčiau atsiradusią prarają tarp skirtingų mokslo disciplinų.

Nemaža mokslininkų gilėjančią mokslo diferenciaciją laikė didžiule grėsme mokslui, atsižadėjimą nuo tradicinio mokslo idealo — vieningo pasaulio vaizdo — traktavo kaip pragaištingas pasekmes galintį turėti dalyką. Loginiai empiristai, siekdami išvengti tokios grėsmės, užsibrėžė padaryti viską, kas tik buvo įmanoma. Loginė analizė jiems turėjo padėti nustatyti tikrąją mokslo sąvokų ir teiginių prasmę. Praskaidrėjus mokslo sąvokų ir teiginių prasmei, mokslo vidinė vienybė, loginių empiristų nuomone, turėtų tapti aiški kiekvienam.

Fundamentali prielaida, kuria rėmėsi loginiai empiristai, keldami unifikuotos mokslo kalbos, turinčios užtikrinti mokslo vienybę, sukūrimo programą, buvo fenomenalistinio empirizmo tezė: mokslo uždavinys yra jutiminio patyrimo aprašymas, o ne daiktų esmės ir prigimties atskleidimas. Fenomenalistiniu požiūriu, jutiminis patyrimas iš esmės yra vieningas ar, tiksliau tariant, vienalytis. Jo homogeniškumą užtikrina atomarinė struktūra, — „jutiminiai atomai“, kurie sudaro patyrimą, yra nepriklausomi vienas nuo kito ir visiškai lygiateisiai vienas kito atžvilgiu. Interpretuojant mokslo žinias kaip iš esmės vienalyčio jutiminio patyrimo aprašymą, sunkoka rasti objektyvų pagrindą disciplinų atsiribojimo viena nuo kitos procesui.

Dėl savo fenomenalistinės orientacijos (itin stipriai pasireiškusios loginio empirizmo formavimosi laikotarpiu — trečiojo dešimtmečio pabaigoje ir ketvirtąjo pradžioje) loginiai empiristai atmetė pozityvizmo pradininko O. Konto hierarchinę mokslų klasifikaciją, kuri rėmėsi realistine patyrimo interpretacija, pasaulio reiškinių kokybinės įvairovės pripažinimu. Unifikuoto, vieningo mokslo programa savo pobūdžiu buvo neabejotinai antikontiška: aiškiau suvokus jos principinę reikšmę tam judėjimui, kurį inspiravo M. Sliko, R. Karnapo ir H. Raichenbacho darbai, atsirado rimtas pagrindas pakeisti judėjimo pavadinimą — vietoj loginio pozityvizmo įsivirtino loginio empirizmo terminas.

Siekiant nustatyti tikrąją mokslo sąvokų ir teiginių prasmę, reikia išversti šias sąvokas ir teiginius į tobulą, t. y. tikslią, vienareikšmę ir empirišką, kalbą. Tokia kalba, idealiai tinkanti jutiminio patyrimo aprašy-

mui, ir turi, loginių empiristų nuomone, užtikrinti mokslo vienybę (mokslo metodo vieningumo klausimui loginiai empiristai skyrė daug mažiau dėmesio negu mokslo kalbos vieningumo problemai). Vadinasi, siekiant nustatyti tikrąją mokslo sąvokų ir teiginių prasmę, visų pirma reikia nustatyti bendras tobulos mokslo kalbos savybes. Tik nustačius *bendrus* loginius reikalavimus, kuriuos turi patenkinti visos mokslo sąvokos (jų apibrėžimai) ir visi mokslo teiginiai, galima imtis *atskirų* sąvokų ir teiginių analizės. Konkrečių išraiškų vertimas į tobulą mokslo kalbą, tiesą sakant, yra jau ne filosofų ir logikų, o specialiųjų empirinių mokslų atstovų reikalas.

Tobulos kalbos koncepcijos pagrindus loginiai empiristai perėmė, kaip minėjome, iš loginių atomistų. Tačiau tai nereiškia, kad galima ignoruoti loginių empiristų indėlį kuriant tokios kalbos teoriją. Perėmę iš loginių atomistų formalų loginį aparatą, kalbos ekstensionalumo principą (reikalavimą, kad išraiškos, žyminčios tą patį objektą, galėtų būti pakeičiamos viena kita nepriklausomai nuo objekto nurodymo būdo), analitinių bei faktualinių (sintetinių) teiginių distinkciją, loginiai empiristai ypač daug dėmesio skyrė pradinių, gnoseologiniu požiūriu fundamentalių tobulos kalbos teiginių (pastarieji yra loginio atomizmo atmarinių teiginių analogai) prigimties ir formos tyrimui¹⁰. Antras tobulos kalbos teorijos klausimas, kurį intensyviai nagrinėjo loginiai empiristai, buvo klausimas dėl empirinio mokslo ir metafizikos teiginių demarkacijos, t. y. empiristinio prasmės kriterijaus problema¹¹.

Interpretuojant loginę analizę kaip racionalią, loginę rekonstrukciją, reikia aiškiai skirti realiai, mokslo praktikoje vartojamą kalbą ir kalbą, į kurią vėrčiamos pirmosios kalbos sąvokos ir teiginiai, kalbą, kuri panaudojama faktiškai vartojamos mokslo kalbos išraiškoms patikslinti, jų pažintiniam statusui nustatyti. Tačiau kai kurie loginiai empiristai ne visai aiškiai suvokė realios ir idealios mokslo kalbos skirtumą. Iki ketvirtąjo dešimtmečio vidurio jos buvo dažnai painiojamos. Savo darbe „Patikrinamumas ir reikšmė“¹² tai nurodo ir R. Karnapas.

Antrajame ir trečiajame dešimtmečiuose loginio atomizmo atstovai B. Raselas ir L. Vitgenšteinas manė, kad egzistuoja vienintelė tobula kalba. Be šios prielaidos loginio atomizmo idėja, kad galima nagrinėti pasaulio struktūrą tiriant kalbos struktūrą, būtų nieko neverta. Loginiai empiristai iš pradžių taip pat buvo įsitikinę, kad yra tik viena kalba, kuria galima tiksliai ir vienareikšmiai aprašyti patyrimo faktus. Jie manė, jog B. Raselo ir A. Vaithedo „Principia Mathematica“ loginės sistemos taisyklės sudaro tokios tobulos kalbos loginį karkasą; pastarąjį belieka užpildyti empiriniu žodynu, kurio terminai žymėtų betarpiškai stebimus objektus ir betarpiškai stebimas jų savybes.

¹⁰ Žr.: *Nekrašas E.* Loginis empirizmas ir mokslo metodologija.— V., 1979, p. 36—42.

¹¹ Ten pat, p. 28—36.

¹² *Carnap R.* Testability and Meaning.— *Philosophy of Science*, 1936—1937, vol.

Alternatyvių loginių sistemų egzistavimo reikšmę loginio empirizmo filosofijai pirmasis suprato R. Karnapas. „Kalbos loginėje sintaksėje“ jis suformulavo vadinamąjį tolerancijos principą, leidžiantį kiekvienam kurti (pateikus griežtas taisykles) savo logiką (kalbą)¹³. Atsisakius vienintelės tobulos mokslo kalbos koncepcijos, loginiams empiristams, aišku, teko peržiūrėti ir pačią loginės analizės sampratą. Jeigu anksčiau logine analize buvo vadinama sąvokų, teiginių ir samprotavimų rekonstrukcija tobulos (vienintelės) kalbos terminais, tai nuo ketvirtąjo dešimtmečio pabaigos loginė analizė ėmė reikšti sąvokų, teiginių ir samprotavimų loginių modelių kūrimą, eksplikaciją panaudojant palyginti laisvai pasirenkamas logines priemones. Labai svarbu pažymėti, kad loginius empiristus vis labiau ima dominti ne tiek kalbos loginė gramatika, kiek mokslo žinių struktūra ir jų vertinimo metodai. Loginių empiristų teorinių interesų reorientacija itin ryški pokario metais.

Tiesą sakant, į loginės gramatikos (kalbos loginės struktūros) ir į mokslo žinių struktūros klausimus būtų galima žiūrėti kaip į skirtingus vieno ir to paties klausimo aspektus, nes mokslo žinių struktūros analizė suponuoja ryšių tarp įvairių mokslo sąvokų ir teiginių tyrimą (tiksliau sakant, atitinkamų loginių modelių kūrimą), t. y. mokslo kalbos struktūros aiškinimą. Vis dėlto šeštojo ir septintojo dešimtmečių loginį empirizmą derėtų laikyti ne logine mokslo kalbos teorija, kaip buvo įprasta ketvirtajame, iš dalies — penktajame dešimtmečiuose, o logine mokslo žinių ar mokslinio pažinimo teorija. Ši laipsniška, beveik nepastebima transformacija tiesiogiai siejasi su kalbos sintaksinės analizės papildymu semantine analize, atsisakymu nuo G. Frégés postulato neminėti išraiškų designatų, formuluojant logikos taisykles. Semantinę problematiką, Lvovo—Varšuvos loginės mokyklos teoretikų darbų paveiktas, pirmasis iš loginių empiristų pradėjo tyrinėti R. Karnapas¹⁴, beveik visada ir visur lenkęs savo bendraminčius ir vedęs juos paskui save.

Kalba, vien kaip sintaksinė sistema, gali būti laikoma tik žinių išraiškos priemone, bet ne žinių sistema. Empirinės žinios yra žinios apie nekalbinę tikrovę, o žiūrint į kalbą kaip į grynai sintaksinę struktūrą, nekalbinė (ar užkalbinė, t. y. nuo kalbos nepriklausoma) tikrovė lieka už analizės ribų. Todėl loginę kalbos analizę interpretuojant vien kaip sintaksinį jos nagrinėjimą, loginė kalbos analizė negali būti tapatinama su mokslo žinių analize. Kas kita, kai loginė analizė imama traktuoti kaip sintaksinis ir semantinis tyrimas. Tokiu atveju galima spręsti žymiai daugiau metodologinių klausimų negu grynai sintaksinio tyrimo atveju. Kartu atsiranda galimybė sukurti (remiantis semantiniu patvirtinimo sąvokos modeliu) indukcinę logiką ir panaudoti ją informatyvumo, aiškinamosios galios ir kitų episteminių, su pažinimo procesu susijusių sąvokų eksplikacijai. Kadangi empirinių mokslų metodologiniai

¹³ Zr.: *Carnap R. The Logical Syntax of Language.*—New York, 1937, p. 52.

¹⁴ Zr.: *Carnap R. Foundations of Logic and Mathematics.*—Chicago, 1939; vėliau R. Karnapas išleido tris „Semantikos studijų“ tomus.

klausimai, visų pirma mokslo žinių struktūros ir įvertinimo klausimai, nuo seno buvo mokslo filosofijos dėmesio centre, tai, sukūrus adekvatesnes logines šių klausimų tyrinėjimo priemones, loginiai empiristai ėmė juos intensyviai nagrinėti. Šiuos klausimus jie sprendė, remdamiesi loginės analizės metodu. Tačiau naujojoje episteminėje situacijoje šis metodas įgijo naujų bruožų. Vietoj kalbos visuminės rekonstrukcijos svarbiausias tapo atskirų mokslo žinių fragmentų, atskirų sąvokų loginių modelių sukūrimo uždavinys.

Loginės analizės metodo adeptai šimtmečio pradžioje vylėsi įrodysią vos ne visos ankstesnės ir tuometinės filosofijos beprasmiškumą ir sukursią vienintelę teisingą analitinę mokslo filosofiją. Bet pamažu jų anti-metafizinis įkarštis atvėso (audros ir veržimosi laikotarpio pabaigą rodė minėtasis R. Karnapo tolerancijos principas), ir jie turėjo pripažinti, kad pastangos įrodyti alternatyvių filosofijos ir jos metodo koncepcijų principinį ydingumą nebuvo sėkmingos. Kai loginė analizė iš esmės tapo specialaus mokslo ir filosofijos conceptualinių struktūrų loginiu modeliavimu remiantis laisvai kuriamu formaliu aparatu, ji prarado ne tik negatyvią (mokslo purifikacijos), bet ir pozityvią (mokslo integracijos ir unifikacijos) funkcijas ta griežta pradine negatyvios ir pozityvios analizės funkcijų prasme, kuria šias sąvokas vartojo loginiai empiristai.

Loginė analizė nėra universalus filosofijos metodas. Ji nėra netgi universalus mokslo metodologijos metodas — pastaruoju metu tai aiškiai rodo istorinė mokykla. Loginė analizė nėra panacėja nuo visų intelekto bėdų. Tačiau šiuolaikine, modifikuota forma ji sėkmingai gali būti taikoma tiriant įvairius žmogaus pažintinės veiklos aspektus. Jos realaus pri-taikymo sritis pastaruoju metu neabejotinai plečiasi — sparti pažanga modalinės logikos, modelių teorijos, sprendimų teorijos ir kitų formaliųjų disciplinų, kuriomis šiandien gali naudotis analitikas, atveria loginei analizei naujas perspektyvas.